KÖNYVEK

Lesley Milroyová–Matthew Gordon: Sociolingvistika. Metody a interpterace. Praha, Karolinum, 2012, 268 p.

Lesley Milroy és Matthew Gordon hiánypótló szociolingvisztikai összefoglaló munkáját (eredeti címe *Sociolinguistics: Method and Interpretation*) Jan Chromý fordította cseh nyelvre, és így a mű a hazai olvasóközönség számára is szélesebb körben elérhetővé vált. A szerzőpáros Lesley Milroy egyik előző munkájára épít, melynek címe *Observing and Analysing Natural Language*. Mindkét kiadvány tankönyvként is szolgálhat a szociolingvisztikai kutatás iránt érdeklődők számára. Ez utóbbiban a szerzők módszertani és interpretációs kérdéseket vizsgálnak. A kiadvány elméleti és gyakorlati megközelítést ötvözve ad átfogó képet a szociolingvisztikai kutatások legújabb irányzatairól, módszereiről és az így szerzett adatok értelmezési lehetőségeiről.

A könyv a szociolingvisztika néhány elméleti kérdésének megtárgyalásával indul, majd erre épül a második és harmadik fejezet a kutatás tervezéséről és az adatgyűjtés módszertanáról. A negyedik és ötödik részben a nyelvváltozatok szociális dimenzióiról olvashatunk, az ezt követő két fejezet a nyelvi adatok elemzési és értelmezési lehetőségeiről szól a fonológiai és grammatikai változókat figyelembe véve.

Az első fejezet a variációelmélet teoretikus alapvetéseit, más nyelvészeti irányzatokhoz fűződő viszonyát tárgyalja, illetve részletesebben bemutatja azokat a diszciplínákat, melyek a szociolingvisztika közvetlen előfutárainak, kiindulópontjainak tekinthetők. Foglalkozik az amerikai deskriptivizmussal, melynek képviselői kifejlesztették a nyelvleírás pontos módszertanát, és sok kihalóban lévő indián nyelvet írtak le. A következő alfejezetben a hagyományos dialektológia módszertanával ismerkedhetünk meg, mely a nyelvet földrajzi meghatározottságában vizsgálja és a nem mobilis, helyi, idős, vidéki férfit tekinti ideális adatközlőjének. Kiemelten foglalkozik a nyelvjárástan módszertanával, melynek sok elemét a szociolingvisztika új elméleti keretébe helyezve még ma is használja. A paradigmaváltási próbálkozásokat a nyelvváltozatok vizsgálatában példákon keresztül mutatja be. Az, hogy a módszertani kérdéseket a szakirodalomban klasszikusnak számító kutatásoknak a bemutatásával tárgyalják a szerzők, az egész könyvre jellemző, és egyik legnagyobb pozitívuma, főként ha tankönyvként használjuk a kiadványt.

A szociolingvisztikai kutatások alapvető problémája az adatközlők kiválasztása, mely aztán az összegyűjtött nyelvi adatok interpretációjának lehetőségeit is meghatározza. A második fejezet éppen ezért ezt a problémakört járja körül a labovi elvekből kiindulva, bemutatva azonban más módszertani lehetőségeket is. A szerzők ennek a sarkalatos kérdésnek a megtárgyalása során is szigorúan tarják magukat az elmélet és a módszertan együttes tárgyalásához, ezzel is elősegítve azt, hogy az olvasóban tudatosuljon, az adatközlők kiválasztásának módszere összhangban kell legyen a kutató által kitűzött kutatási célokkal az adott elméleti keretben. Kitérnek a szociolingvisztikai kutatások reprezentativitására is, valamint a kutatás helyszínének, az adatközlő csoport nagyságának, kiválasztásának problémáira is. A leghangsúlyosabban azonban az adatközlő csoport kor szerinti megoszlását és társadalmi osztályokba sorolását tárgyalják.

Az adatközlő csoport kiválasztása után a használható adatok gyűjtésének módszertani lehetőségeit tárgyalják a szerzők. Kikerülhetetlen a kutatói paradoxon kérdéskörének az alapos körüljárása, mely a harmadik fejezetben is felmerül, de folyamatosan, más témakörök kapcsán is részletes elemzésre kerül. Bemutatják a kérdőíves felmérések lehetőségeit és buktatóit egyaránt, de a szociolingvisztikai interjúk előkészítésének a fontosságáról és módszereiről is szó esik, mivel ez az adatok későbbi megfelelő interpretálhatóságának alapvető feltétele. A résztvevő megfigyelés bemutatásánál kiemelik, hogy ez a módszer különösen hasznos a nyelvi változatosság vizsgálatánál kétnyelvű közegben. A kutatási módszerek gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit ismételten konkrét kutatásokon mutatják be, külön fejezetet szentelnek James Milroy és

Lesley Milroy észak-írországi, Belfastban végzett kutatásának, melyen keresztül egy nagy lélegzetvételű szociolingvisztikai projekt felépítésével ismerkedhet meg az olvasó. A fejezet utolsó része kutatásetikai kérdéseket tárgyal, és bár csak röviden térnek ki erre a meglehetősen fontos problematikára, bőséges szakirodalmi utalások segítségével eligazítást adnak a témakörben való további elmélyülésre.

A negyedik fejezetben kerül sorra a nyelvi sokféleség és társadalmi beágyazottságának a vizsgálatára, valamit az összegyűjtött nyelvi adatok ilyen szempontú interpretációjának lehetőségeit is tárgyalják. A szerzők bevezetik a nyelvi változó fogalmát, mely előfordulásának gyakorisági vizsgálatát emelik ki. A társadalmi osztályok meghatározásának különböző lehetőségeit tárgyalják, de mindenképpen az adott adatközlő csoporton belüli értelmezésre helyezik a hangsúlyt. Példaként említik, hogy míg az Amerikai Egyesült Államokban a foglalkozás, addig az arab országokban a műveltség kulcsfontosságú a társadalmi osztályokba való sorolásnál. Az egyes osztályok közötti mobilitást is sok tényező határozhatja meg, és ennek nyelvi aspektusait sem szabad figyelmen kívül hagyni. A következő nagy témakör a fejezeten belül a nem és a nyelv kapcsolata. Elsődleges problémaként határozzák meg a szerzők azt a tényt, hogy az adatgyűjtés során a kutatók az adatközlő biológiai nemére kérdeznek rá, míg az elemzések során a nyelvi adatokat a társadalmi nem alapján értelmezik. Felhívják a figyelmet arra, hogy a szociolingvisztikai kutatásokban a nemet is mint társadalmi kategóriát érdemes szemlélni, és más szociális faktorokkal korrelációban interpretálni, valamint a társadalmi nem bináris szemléletének problematikus voltára is kitérnek. Végül az etnikai és faji hovatartozás nyelvváltozatokkal való összefüggéseit tárgyalják részletesebben egyesült államokbeli és északír példákon.

A társadalmi jellemzők előző fejezetekben tárgyalt makroszintje után az ötödik rész a helyi társadalmi gyakorlatot és a társas kapcsolathálózatot vizsgálja a beszélőközösségekben. A társas kapcsolathálózat és a gyakorlóközösség fogalmainak elemzése után a nyelvi változás és a társas kapcsolatháló összefüggéseire térnek ki, kiemelve azt a tényt, hogy a gyenge kapcsolatokon keresztül terjednek leginkább a nyelvi változások. A társadalmi kapcsolathálózatok vizsgálata nagyon fontos eszköze lehet a kétnyelvű közösségek kutatásának is.

A következő, hatodik fejezet a fonológiai változók kutatásának részleteit mutatja be, annak az egész folyamatát, ahogy a többórás hangfelvételekből interpretálható adatok szerezhetők. Első lépésként a vizsgálandó fonológiai változók kiválasztásának lehetséges munkameneteit, illetve az előkutatások fontosságát tárgyalják, továbbá részletesen foglalkoznak a mérési módszerekkel. Konkrét kutatások segítségével mutatják be a kutató percepcióján alapuló elemzést, illetve a különböző mérőműszerek használatának előnyeit és hátrányait, valamint az egyes módszerek kombinálhatóságát. A következő problémakör a fonetikai és a szociolingvisztikai vonatkozások vizsgálata, tehát annak a lehetőségeit mutatják be a szerzők, hogy a fonológiai változók hogyan interpretálhatók a társadalmi tényezők figyelembe vételével. Kiemelik az összegyűjtött fonológiai adatok kvantifikációs kérdéseinek fontosságát, valamint a statisztikában használt módszerek használatának lehetőségeit.

A nyelvi változók vizsgálatát a nyelv további szintjein a hetedik fejezetben tárgyalják a szerzők. A változó fogalma a morfológia szintjén még viszonylag jól használható, a szintaktikai szinten azonban már módszertani problémákkal kell szembenéznünk. A kutatás során nem lehetünk soha biztosak abban, hogy a spontán beszédben előfordul elegendő az általunk vizsgált szerkezetből ahhoz, hogy meszszemenő következtetéseket tudjunk levonni, éppen ezért a fonológiai változóknál kevésbé jellemző a vizsgálatuk, valamint valószínű, hogy társadalmi jelentőségük is sokkal kevésbé releváns. Éppen ezek miatt a nehézségek miatt külön fejezetet szentelnek a szintaktikai változókkal kapcsolatos nyelvi adatok gyűjtésének. Az interjúkkal szerzett anyagokat a szerzők tanácsa alapján érdemes hosszú távú megfigyeléssel kiegészíteni. Gyakori a szintaktikai változók vizsgálata kérdőív segítségével, melyben az adatközlőnek azt kell megállapítania, hogy a megadott szerkezetek közül melyiket tartja grammatikailag megfelelőnek, illetve

melyiket használná. Ez utóbbi módszer azért problematikus, mert az adott válasz sok esetben nem egyezik meg azzal a változattal, melyet az adott adatközlő valóban használ.

A könyv utolsó fejezete a stílus- és kódváltásokkal foglalkozik, éppen ezért a kétnyelvű közegben még inkább aktuális és érdekes ez a rész. A szerzők először a stílusválasztás okait boncolgatják – szó esik a stílus és a beszédnek szentelt figyelem kapcsolatáról, valamint arról, hogy a befogadónak milyen szerepe van a stílusválasztásban, illetve a stílus társadalmi gyakorlatként való értelmezését is lehetőségként kínálják. A kódváltás kapcsán azok az aspektusok kerülnek előtérbe, melyek összevethetők az egynyelvű közösségekben történő stílusváltásokkal. Kiemelik az intézmények szerepét nyílt és rejtett konfliktusok kialakulásában, azzal, hogy valamilyen nyelv dominanciáját erősítik az adott közösségben. A nyelvválasztás és a kódváltás problémakörét végül három esettanulmányon keresztül vizsgálják meg részletesebben: az egyik az ausztriai Felsőőrön (Oberwart) élők német–magyar kétnyelvűségét mutatja be, a másik a New Yorkban élő Puerto Ricó-i közösséget, a harmadik pedig a barcelonai történelmileg stabil katalán–spanyol kétnyelvűséget. A kétnyelvű közegben a nyelvválasztásnak és a kódváltásnak éppúgy társadalmi jelentése van és hasonló a dinamikája, mint az egynyelvű közegben a stílusválasztásnak, illetve -váltásnak.

A szerzők a zárszóban rövid kitekintést adnak a variációs szociolingvisztika jövőbeni lehetőségeiről, majd Jiří Nekvapil fordításhoz fűzött kommentárjait olvashatjuk, melyben a könyv cseh nyelvi környezetben való alkalmazhatóságát is tárgyalja, illetve kiegészíti néhány csehországi kutatás rövid bemutatásával. A fordító is rövid kommentárban indokolja néhány szakterminus fordítását, de a terminológiai tájékozódást egy kétnyelvű szótárrész is segíti.

A szerzők a könyv megírásánál feltételeznek az olvasó részéről bizonyos fokú nyelvészeti előképzettséget, alapvető szociolingvisztikai fogalmak ismeretét. Így a kevésbé tájékozott olvasó számára a könyv nehezen emészthető lehet a nagy mennyiségű új, sokszor kifejtetlen információ miatt. Az olvasó számára ismeretlen fogalmak kibontása azonban nem lehetetlen a bőséges szakirodalmi utalások követésével. A szociolingvisztikában jártasabb olvasó számára viszont ez a remek összefoglaló sok fontos összefüggésre világít rá, illetve kritikai hangvételével és a bőséges példaanyaga segítségével részletes rálátást ad bizonyos módszertani gyakorlatok használati lehetőségére. A könyv egyik legnagyobb előnye, hogy a módszertani kérdéseket elméleti megalapozottságukban vizsgálja, illetve folyamatosan tárgyalja azt a kérdéskört, hogy a metódusok megválasztásával hogyan határozzuk meg a rendelkezésünkre álló interpretációs keretet. A mű a szociolingvisztikával foglalkozó vagy foglalkozni szándékozó kutatók számára rendkívül hasznos és széles körű áttekintést nyújtó olvasmány.

Bilász Boglárka

Pavol Matula: Čechoslovakizmus na slovenských stredných školách 1918–1938. Bratislava, Goralinga, 2013, 111 p.

Az első világháborút követő területi rendezések egyik eredményeként Európa politika-földrajzi térképén új, addig formálisan nem létező állam jelent meg Csehszlovák Köztársaság megnevezéssel.[1]

Az állami élet irányítóinak és szervezőinek elsődleges célja volt az új lét mihamarabbi és teljes körű kialakítása, beleértve ebbe az oktatás, az iskolaügy létrehozását és tartalommal való megtöltését is. A tartalmon keresztül közvetített feladatok egyike pedig az államideológiának, esetünkben a csehszlovakizmus ideológiájának nevelés útján közvetített terjesztése, illetve a nevezett ideológia széles körű eljuttatása a köztársaság minden szegletébe.

1 Az állam nevét kezdetben kötőjellel, tehát Cseh-Szlovákia formában használták. Rövid idővel később – 1920-tól – már szinte az egész korszakon át a Csehszlovákia formula maradt a hivatalos. (A történeti valóság kedvéért megjegyzem, hogy 1938–1939 között egy röpke ideig ismét a kötőjellel ellátott formula volt hivatalos használatban.)

Pavol Matula történész (1970) ennek az ideológiahonosító folyamatnak a szlovák középiskolákban zajlott kísérletét foglalja össze könyvében. A szerző fő kutatási területe a szlovákság 19. és 20. századi története, különös tekintettel a szlovák–lengyel és szlovák–cseh kapcsolatokra. A *csehszlovakizmus a két háború közti szlovákiai középiskolákban* témában kifejtett vizsgálódásait könyvének három fejezetében foglalta össze, amihez bevezetőt és befejező összegzést csatolt; munkáját, a felhasznált források és irodalom tételes felsorolását adva, egy rövid angol összefoglalóval zárta. Az egyes fejezeteket további rövid alfejezetekre bontva kapjuk meg könyve teljes formai szerkezetét.

Bevezetőjében az *egységes nemzet* (csehszlovák) gondolat kialakulását és a mindkét országrészben történészi eszközökkel kimutatható – hol erősebb, hol erőtlenebb – terjedését boncolgatja a 18. század végétől. Matula érzékeltetni kívánja az olvasóval, hogy a csehszlovakizmusnak – az ország létrejötte után – mind kifelé, mind befelé nem elhanyagolható küldetést szántak irányítói. Míg kifelé, és itt az első világháború hatalmai irányába tolmácsolva és minduntalan hangoztatva, az egységes nemzet meglétéről és életképességéről adott igazolást, addig befelé a létrehívott új államalakulatnak formálisan is segített biztosítani az államalkotó nemzet(ek) számszerű többségét. Ugyancsak bevezetőjében adja munkája leggyakrabban ismétlődő fogalmának meghatározását, értelmezését: a cseh középiskolai tanárok („český stredoškolskí profesori") terminus technicusa alatt a cseh, morva és sziléziai születésű, cseh anyanyelvű pedagógusokat érti, akik a jelölt időszakban a szlovák országrész középiskolai tanintézményeiben oktattak.

Az első fejezet a cseh országrészekből érkezett pedagógusok szlovákiai viszonyait mutatja be. A formálódó iskolaügy első szembeötlő jelensége a cseh országrészekből érkező nagyszámú középiskolai tanár volt. A jelenség okát a szerző a szlovák iskolaügy katasztrofális helyzetében látja, megállapítva, hogy ebbe a kondícióba az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó időszakában sorvadt le, ugyanis az elmagyarosító folyamat – néhány egyházi népiskola kivételével – szinte mindenhol érvényesült a szlovák országrészben. Az új tanerőnek mindenekelőtt a köztársasághoz, annak eszméjéhez kellett lojálisnak mutatkoznia. Azok a szlovák országrészben működő nem cseh tanárok, akik nem az államideológiául előléptetett csehszlovakizmust vallották, következetesen irredentának, esetleg hungarofilnek lettek minősítve. Ugyanígy az iskolapolitika alakítói nem számoltak a tiszta szlovák államalkotói pozíciót vallókkal sem. Így megeshetett, hogy azokat a szlovák anyanyelvű tanárokat, akik elutasították a csehszlovakizmus ideológiáját, egyszerűen hungarofilnek bélyegezték.

Matula könyve első részének legterjedelmesebb alfejezetében a cseh tanárok szlovákiai életkörülményeiről számol be. Míg egyes cseh tanárok idealisztikus céloktól vezéreltetve érkeztek új állomáshelyükre, addig másokat az illetékes iskolaügyi hivatalok irányítottak ide, vagy egyszerűen szülőföldjükön érvényesülni nem tudva bíztak a jobb munkalehetőség ígéretében. Annyi mindenképp bizonyos, hogy többségüknek sejtelme se volt, milyen élet- és munkafeltételek várják a Morva folyón túl. A legtöbb ismeretlenbe érkező cseh tanár lakásproblémával vagy az állomáshelyén lakók barátságtalan légkörével találkozott. A tanítási feltételek is szegényesebbek, szerényebbek voltak, mint azt odahaza megszokhatták. Mindezek mellé a kezdeti hónapokban a szlovák országrész keleti felében – teszi hozzá – még magyarosító törekvések is járultak.

A cseh és szlovák tanárok kezdetektől megvalósuló szembenállását meggyőzően jellemezte, hogy a szlovák ajkú tanárok nem a csehek érdekvédelmi szervezetébe tömörültek, hanem saját egyesületet hoztak létre 1921-ben. Enyhülés, melynek keretében a cseh tanárokkal szemben a szlovákokat helyezték előnybe a szlovák térfélen, majd a 30-as évek első felében következett be.

Az új köztársaság kialakításával valójában nyelvileg rokonságban álló, de mentalitásban jelentősen eltérő nemzetek találkoztak. E különbséget Matula a vallással kapcsolatban alakított viszony másságával is ábrázolja: míg a cseh tanárok többsége a katolikus valláshoz ellenérzéssel viszonyult, és azt a Habsburgok monarchiájával azonosította, addig szlovák társaik mélyebb vallási érzületet ápoltak. Ilyen

formában az antiklerikális hullám a csehek megérkezésével gyorsan átterjedt Szlovákiára. A vallásihoz hasonló bonyodalmakat okozott a cseh tanárok Darwin elméletét tanító magatartása is, de ugyanígy forradalminak ható történést idézett az ún. ünnepi törvény (az 1925. évi 65. törvény) elfogadása, mely kijelölt Mária-ünnepeket egyszerűen törölt.

Vázlatszerűen tesz említést a szerző a cseh tanárok szlovák iskolarendszer kiépítésén túli feladatairól, minek keretében szintúgy az új állam szellemét közvetítették a diákság felé. Ugyanígy hatással próbáltak lenni a helyi lakosságra is, népszerűsítve a demokratikus rezsimet a csehszlovakizmus jegyében. Nem mellesleg a cseh tanárok népművelői, felvilágosító tevékenységét értékeli Matula itteni szolgálatuk egyik legpozitívabb alkotóelemének. A cseh középiskolai tanárok működésében alapvető változás 1938. október 6-a után, az autonóm Szlovákia deklarálását követően állt be. Ugyanis az autonóm szlovák kormány célkitűzései között szerepelt az összes nem szlovák állami alkalmazott fokozatos kiszorítása a szlovák állami életből.

Könyve második fejezetében a tanítási nyelv problémakörét taglalja a szerző. Az új állam nyelvtörvény (1920. évi 122. törvény)[2] keretében tette hivatalossá a csehszlovák nyelvet. E törvény értelmében a cseh országrészekben a cseh, a szlovák részen a szlovák nyelv szabályai szerint. Mivel a cseh tanárok többsége, szögezi le Matula, nem rendelkezett kellő szlovák nyelvismerettel, így anyanyelvüket használták. Ugyan előírták, hogy a szlovák országrész csehszlovák nyelvű középiskoláiban a csehszlovák nyelvórák keretében a szlovák nyelv biztos és gondos elsajátítására kell a tanároknak törekedniük, azonban ugyanezen tanterv mentén irányozták elő a cseh nyelvvel való megismerkedésüket is. Közben a cseh országrészekben az oktatás nyelve a cseh maradt. Matula szerint ez is mutatja: az oktatáspolitika irányítói abból a feltevésből indultak ki, hogy a szlovák a cseh nyelv dialektusa.

Külön foglalkozik a szerző a cseh középiskolai tanárok szlovák nyelvhez fűződő viszonyával. Kategóriákba sorolja az érintetteket: voltak a nyelvet gyorsan elsajátítók és alkalmazkodók; voltak, akik mielőbbi visszahelyezésüket kérvényezték cseh területre; és olyanok, akik a szlovák nyelv dialektus nélküli elsajátításáig egyáltalán nem használták azt.

A diákok és tanítási nyelv kapcsolatát szintúgy vizsgálja. A kezdeti időszak gondjai részben annak voltak tulajdoníthatók, hogy a cseh tanárok az addig megszokotthoz képest új tanítási módszereket vezettek be, amihez számos esetben társult a diákság nem kielégítő szlovák nyelvismerete is. Ennél a résznél bocsátkozik a szerző mérlegvonásba a cseh és a korábbi magyar tanárok színvonaláról, és minden különösebb összehasonlítás nélkül az előbbiek javára billenti az egyensúlyt. Bár megjegyzem, hogy csupán egyetlen elmarasztaló idézetet azért közöl a korban Vágújhelyen (Nové Mesto nad Váhom) középiskolai tanulmányait végző volt diák emlékezetéből! (45. p.) Kimérten ugyan, de ebben a részben tesz említést a szlovák országrész egyre erősebb politikai pártjának, Hlinka Néppártjának a cseh tanárokkal szemben érzett folytonos ellenszenvéről is. Ők az egész korszakon át követelték, hogy az oktatók vizsga keretében tegyenek bizonyságot szlovák nyelvtudásuk színvonaláról.

A harmadik fejezetben Matula a korban használatos történelemtankönyvekről készít tartalmi keresztmetszetet, vizsgálva a csehszlovakizmus iskolai jelenlétét és terjesztését. Külön taglalja az olyan csomópontokat, mint a nemzet születése, a Nagymorva Birodalom, huszitizmus, a modern nemzetek kora, vagy a csehszlovák állam baráti vagy ellenséges szomszédai; de a kulturális felsőbbrendűség és a csehszlovák nemzet nagyjainak is jut külön kis rész. Már a felsorolás is mutatja, hogy a történelem megfelelő interpretálása kiváló területet biztosít(hat)ott az új nemzeti identitás ébresztésére, illetve erősítésére. (Zárójelben megjegyzem, ez azóta sem veszített erejéből!)

A kezdeti szlovák nyelvű tankönyvhiányt az egész korszakon át a mind szemléletében, mind nyelvében megtalálható tankönyvi sokféleség kísérte. A mű végén található forrásfelsorolásból kitűnik, hogy Matula 17 tankönyvet vizsgált meg. A korszak történelemtankönyveinek tanulmányozásánál terminológiai következetlenségnek írja le, hogy sem a korábban, sem a később kiadásra került munkák nem

tartalmazták az olyan fontos fogalmak meghatározását, mint a *nemzet* és *történelem*. Az összehasonlításra kerülő tankönyvek szinte egyforma tartalmi képet mutatnak az egységes nemzet fontosságának hangsúlyozásában, ezzel domborítva a történelem viharaiban játszott erősségét, életképességét, illetve nem kis mértékben a korhoz szólva szolgálta az államideológia szükségleteit. Bár azért az állandó cseh fölény kihallása sem tűnik el az összehasonlításból. A tankönyvírók az aktuálpolitikai hatásoktól vezéreltetve nemegyszer visszavetítették saját jelenük hozadékát a történelembe, így közvetítve azt az iskolapadokban ülő fiatal nemzedékek felé. Így amikor az állam barátairól és ellenségeiről írtak, óhatatlanul az utóbbi kategóriába a németeknek és a magyaroknak tartottak fenn előkelő helyet.

Matula a két nemzet történelmének nagyjait a tankönyvekben való megjelentetésük alapján az ún. „tettek emberei"-re (mužov činu) és a „szellem emberei"-re (mužov ducha) osztja. Míg cseh oldalon Ján Žižkáról vagy Ján Husról, a szlovák félen Csák Mátéról vagy Juraj Jánošíkról tanulhattak a diákok. A történelmi személyiségek táborát akár élő személy is díszíthette e tankönyvekben. Ilyen ikonként került a csehszlovák iskolák történelemtankönyveibe az ország államfőjének, T. G. Masaryknak a személye.

Pavol Matula alig több mint száz oldalon igyekezett összefoglalni a csehszlovakizmusnak a két világháború közötti időszakban a szlovák középiskolákra gyakorolt hatását. Vizsgálódásait a tanerő – nyelv – tankönyv hármasa köré fonta. Munkájának már terjedelmi korlátai sem tették lehetővé, hogy a felmerülő, összetettségükben mélyebb vizsgálatot igénylő kérdésekről kialakított álláspontját megossza olvasóival. Így olykor óhatatlanul rövid, összefoglaló megjegyzésekre kellett szorítkoznia. Mindenképp említést érdemel, hogy például a magyar vonatkozású sommás megjegyzéseit sem kísérik elemzések. Persze nem is erre építette koncepcióját, ámbár megjegyzem, hogy a déli országrészekről született feltárások (mindenekelőtt Popély Gyula témában kifejtett munkássága) talán árnyalták volna következtetéseit. Üzenete mindenképp van könyvének: a történelem tanításán keresztül megvalósítható identitásformálás, alakítás ugyanúgy részét képezte a vizsgált kor politikai erőinek, mint – úgy hiszem – azóta is.

Baki Attila